

BUDAPEST FELFEDEZÉSE

Vannak budapestiek — budaiak és pestiek egyaránt — akik hét-, sőt hónapszámra ki sem mozdulnak a kerületükből. Ha aztán valami dolguk akad a város másik végiben, tanácstalanul ténferegnek a villamosmegállóknál, az utcákon megszólítanak boldog-boldogtalant, a villamosban pereenként ijedten felkiáltanak: Még mindig nem vagyunk X. utcánál, kalauz úr! És bizony benszülöttel is előfordult már, hogy a végállomáson vette észre tévedését. Mondjuk, Zugló helyett a Zugligetbe villamosozott ki. Tehát még a felszíni tájékozódással is baj van sokszor. Még szerencse, hogy díszesebb középületeink és emlékműveink kiemelkednek a főváros utcaképéből!

Van aztán egy másik Budapest, egy ismeretlen Budapest, melyről csakugyan mindannyiunknak távoli fogalmai vannak. Ez a Budapest számoszlopokból, grafikonokból és színes térkép-vonalakból épült fel, a Pedagógiai Szeminárium egyik laboratóriumában. Ennek a hiányt pótló, átfogó munkának az eredményét a közelmúltban adta közre Haltenberger Mihály dr. egyetemi rendkívüli tanár, a Szeminárium igazgatója, nem feledkezve meg könyvének bevezető soraiban munkatársairól: Ábrán Zoltánról, Len-

gyel Ferencről, Fülep Gáborról és Práff Istvánról, akik »Budapest városföldrajzának« szellemes és könnyen áttekinthető rajzait készítették.

Az alábbiakban Haltenberger professzor útmutatása alapján abba a Budapestbe szeretnénk betekintést nyújtani, amely eddig többé-kevésbé mindenki számára felméretlen és áthatolhatatlan volt. Mert ennek a Bu-

dapestnek az ismerete nélkül soha nem érthetjük meg igazán fővárosunk életét, magyar és európai hitvatását.

*

Bevezetőül, Budapest éghajlati és természeti viszonyainak megértéséért, érdemes megemlíteni, hogy fővárosunk a 19. fok keleti hosszúságon fekszik, tehát a középeurópai zóna középső meridiánjától, a 15. foktól négy fokkal keletre. Ezért Budapest helyi ideje és a hivatalosan számított középeurópai idő között 16 perc különbség van. A Nap tehát déli harangozáskor nálunk már 16 perccel túl van a zeniten. Budapest kontinentális helyzetét a legszemléltetőbben az egyes tengerektől való távolsága jellemzi. A Keleti-tengertől (Danzig) 780, az Északi-tengertől (Hamburg) 900, a La Manche-tól (Le Havre) 1350, az Atlantitól (Bordeaux) 1470, az Adriától (Fiume) 300 és a Fekete-tengertől (Várna) 850 km-re van Budapest, tehát messze bent a szárazföld helsejében.

*

Pest alföldi település, Buda viszont alacsonyabb hegyvidéki. Pest 100 méter szinten fekszik, Buda viszont 520 méterig is emelkedik, igaz ugyan, hogy a Svábhegyen fe-

Budapest kerületeinek népessége és népsűrűsége

lül (460) már a városi települési övön kívül vagyunk. Budapest hegyei közül a legmagasabb a János-hegy: 529 méter. Legalacsonyabb a Naphegy: 158 méter.

*

A főváros melegforrásai, amelyek még a közelmúltban is annyi külföldit vonzottak, naponként 50 millió liter vizet szolgáltatnak. Ennek a mennyiségnek azonban alig $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{8}$ részét értékesítjük, a többi kihasználatlanul ömlik a Dunába. Napi hozam szerint a Római fürdő vezet 12 millió literrel, utána következik a Margitsziget 11 millió literrel. A legbővebb vizű forrás a Császár-fürdő Török-forrása, percenként 6—7000 liter langyos vizet ad a főváros közönségének.

*

Budapest történetének egyik leg-szomorúbb lapja: az 1838. évi árvíz. A Duna felszabadult áradata Pest és Buda házainak jó egyharmad részét elpusztította. 7505 házból mind-össze 2882 ház maradt meg. Ekkor 9.36 méter magas volt a Duna víz-állása, holott a középvízállás 2.35 méter. Ma 8.4 méter magas kőpar- tok védik a fővárost a Dunától. Ennek köszönhetjük, hogy 1940. és 1941. téli árvíz 7 méternél is magasabb vízállásakor nem került veszélybe Budapest.

*

Mit tudunk Budapest utcáinak, utainak, tereinek fáiról? Pedig hány költő énekelt meg őket és mennyi városházi és hírlapi vita folyt körülöttük! Nyáron huszonöt fokos melegben a Rákóczi-úton vagy a Vámház-körúton, vajjon felkiáltott valaha is valaki ilyenformán: milyen hűs árnyékot is adnak ezek a juharlevelű platánfák? Vagy firtatta-e valaki, hogy a Ferenc-kör-úton vagy az Andrásy-úton amerikai ostorfák hajtanak virágot minden tavaszkor és még télen is láthatók sötétbarnás bogyoik. Hát igen, tessék megtanulni, hogy a pesti oldal uralkodó fája a juharlevelű platánfa, viszont a budai utcák, utak jellegzetes fája: a vadgesztenyefa vagy bokrétafa. Ezekén kívül van még: jókori juharfa, amerikai ostorfa, akác, bálványfa és trombitafa. Együttesen 125.000 sorfa szegélyezi fővárosunk utcáit, utait és tereit. Ha egy egyenes út mellé két sorban, 8 méternyi távol-

Budapest általános műveltsége

Budapest lakosságának foglalkozása

Budapest Nagy Város

ságban ültetnők őket, a fasornak az adriai Polánál lenne a vége.

*

Már sokszor leírták, hogy Budapest milyen rohamosan fejlődött nagyvárossá. Ennek a gyors ütemnek az ideje több mint 200 esztendő. Valóban nem hosszú idő egy város életében, különösen, ha Budapest lakosságának hallatlanul gyarapodását vesszük figyelembe. A XVIII. század második felében Buda és Pest együttesen csak 12.200 lakost számlált, ebből Budára 9600, Pestre pedig 2600 lakos jutott. Egy évszázaddal később, 1830-ban Budapest már százezres város és 1930-ban eléri a milliót. Az 1941. évi népszámlálás adatai szerint Budapest lakosainak száma: 1.163.000, tehát százszor annyi, mint 1720-ban. A fejlődés 1857 és 1910 között volt a leg-lázásabb, körülbelül 50 esztendő alatt 200.000-ról 900.000-re emelkedett a főváros lélekszáma.

*

Sokszor hallani, hogy Budapest nem magyar város. Idegenajkú lakossága miatt nem fejlődhetett és nem fejlődhetik jellegzetesen magyar metropolissá. Az aggódóknak csak félig van igazuk, a múltban a város iparosodási folyamata sok külső elemet vonzott, de a XIX. század harmincas éveiben, amikor Pest a magyar szellemi élet központja lett, Pest-Buda magyarosodása olyan erővel indul meg, hogy 110 év alatt a németesség 56%-os arányszáma 3%-ra csökken, míg a magyarságé 20%-ról 96%-ra szökken fel. Jelenleg Pesten csak 2.4% Budán pedig 4.3% németajkú él. A szerbek, akik a németesség mellett a legjelentősebb számban települtek be, már teljesen elenyésző kisebbséget alkotnak, számuk mindössze 443, vagyis 0.0004%.

*

Budapesti bennszülöttek gyakran keserűen emlegetik, hogy a főváros nemsokára egészen a vidékiek lesz. Valóban, Budapest lakosságának csak $\frac{1}{3}$ -része bennszülött. A falusi és városi elemek bevándorlása azonban értékeket jelent. A falu egészséges, friss munkaerőt, a város pedig kultúrértékeket. Viszont az is igaz, hogy a falusi elem sok esetben kulturális teherterhel, a városi elem pedig bizonyos fokig elsatnyult. Mindamellét fővárosunk

nemzeti jellegének kialakulása és megóvása, szempontjából egyenesen kívánatos a magyar tájak és városok lakosságának beköltözése. Talán nem érdektelen, ha néhány számadattal illusztráljuk Budapest népfelszívó erejét. Abszolút számban Pest-Pilis-Solt-Kiskún vármegyéből jött fel Budapestre a legtöbb ember, még pedig az 1930. évi adatok szerint 170.000 (10–12%), relatíve pedig Fejér megyéből: 38.000 ember (14–16%). A Dunántúlról általában a nagybirtokok és a hitbizományok készítették elvándorlásra a lakosságot. Veszprém, Zala, Vas vármegyék 20.000–25.000-nél is több lakóval gyarapították a főváros népességét. De jelentős számban keresi boldogulását Budapesten a Kis-Alföld, a Nagy-Alföld és a Felvidék vármegyéinek a lakossága is. Érdekesként említjük meg, hogy a magyar városok közül Kecskemét 12.500, Debrecen 4500, Szeged 4000, Szabadka 2000, Kolozsvár 1500, Kassa, Nagyvárad, Pozsony és Zágráb 1000–1000, Temesvár, Pécs Fiume 500–500 emberrel szerepel Budapest bevándorolt lakosainak 67%-os arányszámában.

*

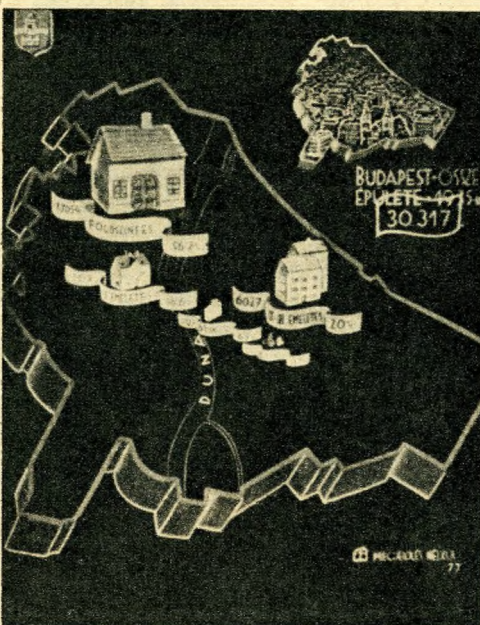
A főváros közlekedési viszonyai jelenleg nem éppen kielégítőek. Az autbuszjáratok szünetelnek, a magán- és teherjárművek nagyrészt a hadviselés szolgálatába állították, a villamosok pedig nem tudják zökkenőmentesen lebonyolítani a milliós város forgalmát. De a nehézségek csak átmeneti jellegűek. Nem is vigasztalnak, csak az igazság kedvéért említjük meg, hogy 1939-ben 200 kilométeres villamosvasúthálózat és közel 200 kilométeres autbuszvonal állott a közönség rendelkezésére, nem beszélve a 3 kilométeres óbudai trolleybuszvonatról, a 3 kilométeres földalatti vasútról és a Svábhegyre felkapaszkodó 4 kilométeres fogaskerekűről, valamint a Várba vezető 93 méteres siklórról. A városfejlődés szempontjából mulhatatlanul szükséges volna a földalatti vasúthálózat kiépítése. Erre vonatkozólag már jelentős tervek is vannak, a háborús viszonyok közepette nem valósulhattak meg. A Gellérthegy siklójának a megépítése is a béke időszakára halasztódott.

*

Mennyi érdekes történelmi háttérű elnevezésre és utcanevre buk-

Budapest gazdasági övezetei

Budapest épületei

Budapest gyomra

kanunk, ha bepillantunk Budapest multjának színes világába. Például Kelenföld, amellyel az ikerváros közepekori budai telepét nevezték, a »kilin« szóból kapta nevét, amely kelta nyelven hóforrást jelent. A Nagy-Hárshegy keleti oldalán a Báthory barlangban fordította le Báthory László a bibliát a XV. században. Szemlőhegyen, régi nevén Józsefhegy, volt Buda 1686-i ostromakor a hadsereg főhelye. Aztán vannak olyan furcsa utcanevek, melyeket Isten tudja milyen egykori játékos képzelet varázsolt a házak falaira. Pl. a Bürök-utca, Csülök-utca, Dinnye-utca, Káka-utca stb. E helyütt említjük meg, hogy Budapest forgalma 1700 utcán és úton bonyolódik le. Ezek hossza 1100 km, Prága–Bukarest légvonaltávolságának felel meg.

*

Mostanában sok szó esik a fővárosi lakásinségről. Nem árt, ha a tényt néhány adattal világítjuk meg. Budapest 1.163.000 lakosa kerekben 47.000 házában lakik. A házak 56,2%-a földszintes, 16,6%-a egyemeletes, 20%-a két- és háromemeletes, míg négy- és ötemeletes csak 6%, hat- és többemeletes csupán 0,7%. Buda népsűrűsége kerekben 2500, Pesté kerekben 9000 és egész Budapesté 5700 négyzetkilométerenként.

*

Riportunkban csak a leglényesebb tudnivalókra szorítkozhattunk. A hézagokat sok helyütt a leírt szónál és számnál szemléltetőbb grafikonokkal pótoltuk. Am ezek sem örökéletűek. Budapest nem állt meg a fejlődés útján. Az 1941. évi belügyminiszteri rendelkezés óta, amely 21 községet vont Budapest székesfőváros környékének fogalmába, már kétféle fővárosról beszélhetünk. És túl a hatósági rendelkezéseken, még ma is, a rendkívüli viszonyok közepette, Budapest falai között nem szűnt meg az építőmunka. Mert így kívánja, így követeli a nagyváros lelke. Az a feltartóztathatatlan belső feszítőerő, amely kiszélesíti az utcákat, kerteket varázsol kormos tűzfalak helyébe, napfényes házakat dudvával borított, elhagyott telkekre, hidat ver az óbudai kulipintyók és az Új Szent István-város felhőkarcolója között. Egészséget és derűt visz százezrek és százezrek küzdelmes életébe.

F. Rác Kálmán